

a magyar vidék már ekkor, az első világháború előtt, nemcsak elszigetelt magánvélemények forrongó vidéke volt, hanem lényegében egész értelmiségünk haladó érzelmeivel, reformatori hangulatával, forradalmas szemléletével azonos volt, már vállalta Móriczot és Adyt. Jellemző ez a hang éppen Lévára, a felvidéki városra, amely néhány évvel később, már Csehszlovákia keretében, Pozsonnyal, Losonccal, Kassával és más városokkal együtt éppen Ady és Móricz életművével indítja meg a magyarországi fiatalokra is döntően ható nemzedéki forrongást, mely később a kisebbségi szocialista értelmiség Sarló-mozgama körül kristályosodik.

Valószínűnek tartjuk, hogy a gyűjteményből nem maradt ki a korszak Móricz-visszhangjának egyetlen egy fontos része sem, bár ezt csak úgy lehetne pontosan ellenőrizni, ha végigmennénk az újságköteteken s a folyóiratok egybekötött évfolyamain, mint a kutató maga. Mindenesetre Vargha Kálmán a Kozocsa-bibliográfia és saját fáradhatatlanul összegyűjtött adatai alapján járt el s evvel

az anyaggal összehasonlítva gyűjteményét, nem találunk benne hiányokat.

A gyűjteményhez fűzött jegyzetekben akad néhány elírás. Például téves az a megállapítás, hogy Áchim Andrást „egy összeszólalkozás alkalmával politikai ellenfelei agyonlőtték”. Petelei István nem 1822-ben, hanem 1852-ben született. Kázmér Ernő, aki egyébként 1944-ben halt meg, nem volt író, kritikák és tanulmányokat tett közzé, főleg a két világháború közti korszakban. Az Új Idők — Herczeg Ferenc lapja — nem 1944-ben szűnt meg, hanem 1949-ben.

Kár, hogy Vargha Kálmán a jegyzeteken kívül nem írt előszót a terjedelmes és nevezetes gyűjteményhez. A könyv hiányának érezzük, talán pótolhatná a második kötetben egy nagyobb utózó formájában, melyben nemcsak Móricz Zsigmond kortársi értékelésének történetét vázolni fel, hanem saját gyűjtésének és közzétételének módszerét is megvilágítaná. Ily nagyméretű s összefoglaló gyűjteményhez ez hozzátartozik.

Szatnai Rezső

KUNCZ ALADÁR: FEKETE KOLOSTOR

Szépirodalmi Könyvkiadó 1960.

A *Fekete Kolostor* azon magyar könyvek közé tartozik, melyeket Franciaország, sőt majdnem egész Európa elolvasott.

Kuncz Aladár műve 1937-ben jelent meg franciául az előkelő Gallimard-kiadónál (*Le monastère noir*. Paris 1937.), egy memoárokból összeállított sorozatban, Tolsztoj és Rimszkij-Korszakov naplóinak szomszédságában. Már 1932-ben ír róla a *Nouvelles Littéraires* c. irodalmi hetilap, mely ekkor még a háborús irodalom termésébe sorolja a könyvet, igaz, kiemelve ennek átlagából. Jacques de Lacretelle (a Francia Akadémia tagja) viszont 1937-ben írt bevezetőjében már nagyobb távlatok után kutat, egy pusztuló magatartás: a polgári humanizmus dokumentumát látja a könyvben. A *Fekete Kolostor* növekvő jelentőségét, elismerését a megváltozott európai helyzet: a fasizmus terjeszkedése magyarázza.

A Gallimard vállalkozásán kívül angol (*Black Monastery*. London 1934.), olasz (*Monastero nero*. Milano 1939.), sőt török (*Kara Manastir*. Ankara 1949.) nyelvű kiadás is megjelent. — A *Fekete Kolostor*-t, mint a polgári humanizmus igaz dokumentumát olvasták Európa-szerte. Hazai jelentőségét pedig a tíz kiadás s azok az elismerő bírálatok mutatják, melyekben Babits, Kosztolányi, Benedek Marcell és Halász Gábor ismerték fel a könyv igazságát és művészetét.

A *Fekete Kolostor* azonban lassanként kikapott az irodalom elevenéből, s az új olvasótábor még címét sem igen ismerte meg. Csúpan szűk körben terjengett egyféle Kuncz Aladár-legenda: Móricz és Babits barátjáról, az okosságával és kedvességével mindenkit meghódító ember személyes varázsáról, a *Fekete Kolostor* tisztességes, de bizonytalan értékű írójáról.

Most pedig újra előttünk a könyv: az emlék és a legenda összevethető az alkotás valódi értékével. És mikor *Bóka László* szép bevezető esszéje elvégzi ezt az összevetést, valómást is tesz, ítéletet is hirdet Kuncz Aladár visszatérésének ügyében. Vallomásos, emlékező szavakkal idézi fel az író rokonszenves alakját, de fontosabb tette: az ítélet, melyet a *Fekete Kolostor* és a maradandóság perében mond. Elemző ítéletével az alkotás objektív értékeire világít rá, ezeket látja meg, s tárja az olvasó elé. A legenda ellenében az írott művet — a valóságot — ítéli többnek, súlyosabbnak, mikor leírja: „Alkotása nem szorult szubjektív tanúságtételekre.”

*

A *Fekete Kolostor* memoárnak készült. „Feljegyzések a francia internáltságából” — áll a könyv címe alatt, azonban már Babits cikke (*Fekete Kolostor*. Erdélyi Helikon 1931.) a regény műfajában helyezte el Kuncz Aladár alkotását. Az író realista eszközökkel idézi meg a fogság világát: a hazájuktól tá-

vol, rideg falak közé zárt, honvágytól győrt, béke és szabadság után sóvárgó embe-
rek kinlódását. Sajátos törvények szerint élő
„társadalmat” mutat be: az együvé zárt leg-
különbözőbb népek és osztályok fiából nö-
vekvő közösséget — s ebben a *Fekete Kolos-
tor* a „közösségi regény” egyik első magyar
példája lett — s egyszerű írói eszközökkel
elemzi ennek a közösségnek lélektanát.

Az emlékirat-fogantatás értelmében tör-
ténetek, arcképvázlatok, a fogolyélet helyszí-
nének leltárszerűen pontos leírása, névsorok
és elmélkedő, sőt esszéizáló-jellegű részletek
olvadnak össze — mintha (persze ilyen szán-
dék nincs a könyv mögött) Kuncz Aladár a
modern, oldottabb regénytípusával kísérle-
tezett volna. Hangulatilag sem egységes a
könyv: idill és tragikus kiábrándultság,
anekdotikus humor és neuraszténiás rémlátá-
sok hullámanak egybe s még az alkotás
módszerében is különféle indítások jelentke-
znek: a hétköznapok ábrázolásának realiz-
musa, a sokszor mélylélektani analízissel dol-
gozó pszichologizmus és a foglyok sorsát jel-
képekben meglátó szimbolizmus.

A könyv nem is különösebben megkompo-
nált egység, sokszínű és sokfelé irányuló szá-
lait mélyebben ható kohézió fogja össze: az
író magatartásának humanizmusa. Ennek a
humanizmusnak atmoszférateremtő ereje
van. Kuncz Aladár események és hangula-
tok — Jacques de Lacretelle szavával —
„document humain”-ek mozaikjából építi
meg az alkotást.

A *Fekete Kolos*tor a háború és a fogság re-
génye — de lendületének iveré tágabb ennél.
Kuncz Aladár a párizsrajongó értelmiség so-
rába tartozott — ifjúkorának e legnagyobb
vonzalmát is megméri a lapokon. Itéletét
dicséri, hogy különbséget tesz a francia im-
perializmus és a francia demokrácia — Jaurès
és Romain Rolland demokráciája — között.
A *Fekete Kolos*tor igazi jelentősége mégsem
a múlt vizsgálatában van. Írója saját jelené-
nek, a húszas-harmincas évek fordulójának
vivódásait érezte meg benne — az egész pol-
gári világot, a haladás reményeit tette a pol-
gári gondolkodás legjobb hagyományait kö-
vető humanizmus mérlegére. S ez okozza,
hogy a *Fekete Kolos*tor „dokumentumból”
kritikai realista igényű alkotássá magasodott.

Bóka László kitűnő előszava a *Fekete Ko-
los*tor gazdag elemzését adja. Itt csak módszer-
ének egyik elemét jegyezzük fel — követésre
méltó példa gyanánt —: ötletes, mondato-
kon átvilágító készségét, mellyel a stíluslem-
zést lélektani analízissé magasztal!

Kuncz Aladár alakjának és szerepének
némi kommentálását azonban szükségesnek
tartjuk.

Az első világháború és a francia internál-
tság élménye határozott cenzúrát von az író
életébe. Fiatalkorának egyéniségformáló él-

ményei — az Eötvös Kollégium, a *Nyugat*
Párizs — sajátos magatartást alakítanak ki:
az „arbitér elegantiarum”-ét. Könyvtár, ká-
véház és társasági szalon ennek az attitűd-
nek az otthona, programja pedig egyfajta
modern, kissé dekadens szépségideálból, ele-
ganciából és módjával mért polgári radika-
lizmusból terem. Mindez a polgári értelmiségi
és művész-fiatalság századeleji útkeresésé-
nek egyik formája — hogy mennyire tipikus
formája, azt Thomas Mann *Tonio Kröger*-e
tanúsítja.

A háború, a fogság megpróbáltatása áb-
rándítja ki Kunczot is — mint annyi mást —
eddigie eszményeiből. Hosszas vívódás után
jut el a polgári humanizmus egy újfajta, mor-
rális tartalmú és kissé tragikus színezetű
megfogalmazásáig. Addig a magatartásig,
melynek európai szintű példáját Romain Rol-
land és Thomas Mann alkotta meg.

Persze Kuncz Aladár azért polgár maradt,
és pl. értetlenül, idegenül nézte a magyar pro-
letárforradalmat is. De hogy ez az idegen-
kedés sem volt teljesen egyértelmű, azt Kuncz-
nak az 1917-es szocialista forradalmat fogadó
rokonszenve jelzi: „Az orosz forradalom első
hónapjainak zavaros hullámozásában nagy
megnyugvással vettük észre, hogy a kaotikus
felfordulás után mindinkább szembenéznek
a háborúval való végleges leszámolás gondo-
latával, s bátran ki merik mondani, hogy
minden kártérítés és minden területgyarapí-
tás, minden további üldöklés és minden
bosszú helyett a tiszta békét akarják.” (*Fekete
Kolos*tor 469. l.) — Ezzel a nyilatkoza-
tával csatlakozott a messze távolból a magyar
írók legjobbjainak lelkesült állásfoglalásához.

Irodalomszervező tevékenységét is ez a
humanista magatartás világítja át. 1923-ban
veszi kézbe a romániai magyar irodalom irá-
nyítását s az addig egymással torzsalkodó
írócsoportokból, szégyenes, provinciális iro-
dalmi életből néhány év alatt igényes és ter-
mékeny irodalmat épít. Elvei a *Nyugat* esz-
tétikáját követik, s bár átülteti ennek apoli-
tikus szellemét, egyszerűsége modernebb
gondolatokat, tágabb horizontot olt ebbe az
irodalomba. Munkájának jelentős része van
abban is, hogy a romániai magyar irodalom
első évtizede olyan írókat is termelt, mint
Tamási Áron, Áprily Lajos, Kós Károly vagy
Karácsony Benő.

Érdeme, hogy ennek az irodalomnak első
korszakát megőrizte a hazai közélet legvesze-
delmesebb járványától: a sovinizmustól, az
irredentától. Sőt a Helikon írói közül ő fogal-
mazta meg legtisztábban a magyar és román
nép kulturális és politikai összefogásának
gondolatát: „Rendelgetésünk az, hogy...
azt a szellemet tükrözzük, mely a műveltségi
érintkezésekben egymáshoz simult népek vé-
delme alatt a művészi és erkölcsi értékek
világrendjét akarja megalkotni. ... Elodáz-

hatatlan feladata az erdélyi magyar irodalomnak, hogy ezeket a szellemi érintkezéseket kimélyítse.” (*Erdély az én hazám*. Erdélyi Helikon 1929.) — Kuncz igyekszik valóra is váltani ezt a programot: fordítások, közös felolvasóutak, írói tanácskozások során próbálja közösséggé szervezni az erdélyi román, magyar és szász irodalom képviselőit.

Hogy mit tett Kuncz Aladár a romániai magyar irodalom minőségi emelkedése érdekében, azt éppen a halála (1931) után következő időszak igazolta. Sok egyéb körülmény mellett az ő szerkesztői munkájának hiánya,

műveltségének, tájékozottságának és emberiségének nélkülözése is magyarázza a Helikon későbbi elszigetelődését a kortársi román irodalomtól, eltávolodását Kuncz humanista eszményeitől — eszmei és művészi színvonalának süllyedését.

Kuncz Aladár eszményei valójában csupán polgári illúziók voltak — megmaradtak a polgári humanizmus világában. Ő azonban becsülettel és következetes hűséggel képviselte ezeket az eszményeket egy embertelen kor viharai között is.

Pomogáts Béla

GYÓRY DEZSŐ: A NAGY ÉRETTSÉGI

(Magvető, Bp. 1960. 354 l.)

A Magyar Tanácsköztársaság megszületésének negyvenedik évfordulója óta megnőtt az olyan művek száma, melyek különböző formában a dicsőséges napok emlékét elevenítik fel. Hosszú évek után megszólaltak az események szemtanúi s írásban is lerögzítették meglevenedett emlékeiket. Ennek a visszatekintő folyamatnak egyik szép darabja Győry Dezső lírai hangvételű műve is.

Győry Dezső eredetileg költőnek indult, versei a Horthy-korszak idején Pozsonyban jelentek meg. Csak a felszabadulás után tért haza Magyarországra s csak ekkor kezdett el foglalkozni prózával. De prózai műveit is át-meg áthatja belső, szubjektív, lírai érzésektől átfűtött hangja. Regényei mindig személyes élményből fakadnak: az eseményeket vagy elbeszélésekből ismerte meg, vagy pedig saját maga élte át. Mindegyik regényét személyes vallomások kíséretében nyújtja át az olvasónak, s ezek a vallomások az író legintimebb műhelytitkairól is fellebbentik a fátylat. Ha csak ezeket a sorokat olvassuk el, akkor is előtűnik áll az önmagával hosszú s küzdelmes harcot megvívott, polgári környezetből induló, s polgári szokásait, gondolatait csak nehezen legyőző, de egyre inkább a szocializmus igazsága mellett kiálló író nagyon szimpatikus, megnyerő portréja.

Első regényei többnyire a múltból szólnak. Trilógiának induló — cddig kétrészes — történelmi regényt írt nagyapjáról, beleszóve alakját a szabadságharc legendás eseményei közé. Örökké visszatérő, állandó gondolköre a haza, s ebbe beleépítve a szűkebb otthoni táj, Gömör megye, a gömöri emberek iránti szeretete. A nagy történelmi fordulókat is szűkebb pátriájának határain ki-kitinkintgetve szemléli, s csak ebből a szemszögéből bontja ki teljessé. Akár Czabán Samuról, a néptanítóról ír (*A veszedelmes ember*), akár az 1848-as napok emlékét eleveníti fel (*Viharvirág, Sorsvirág*), akár a Tanácsköztársas-

ság alatt átélt élményeit veti papírra, ezt mindig a hazai táj keretei között teszi, s kissé mindig a „hazai” ember szemével tekint ki át.

A viszonylagos azonosság ellenére azonban Győry Dezső prózairó munkássága az utolsó tíz évben erőteljesen fejlődött. Témái egyre jobban közelednek a mához. A szabadságharc eseményei még kissé rózsaszínű felhőkben úsznak, a regények stílusa erősen romantikus. Az író maga így foglalja össze regénye indítóokát: „Szeretem az életet, a népcmet, a derűs küzdést és a romantikát”. Ezekkel a szavakkal írói állásfoglalásáról is vall. Ahogy témában és időben közeledik az író a mához, abban a mértékben válik hitelesebbé, reálisabbá művének cselekménye.

„A nagy érettségi” c. regényének alapja a személyes élmény. Ebben a műben már lefoszlott a költő ábrázolásmódjáról a romantikus máz, a regény valóban azt a célt szolgálja, amit az író az előszóban így fogalmazott meg: „Ifjúságunk első nagy történelmi emlékeiről szeretnék őszintén, szépítgetés és utólagos okosságok nélkül írni”.

Valóban, a regény egyik fő jellemzője az őszinteség. Egy nem marxista világnézetű ember vall benne azokról a napokról, melyek először rázták meg, s először ébresztették rá a valóságra, s mely eleinte nem más, csak „a ki nem próbált ismeretlen” és csak később sodorja magával és ismerteti meg lényegével az események részvevőjét. Ez a minden áron és minden körülmények közötti őszinteség sok helyütt már a szubjektívítés felé sodorja az író. A szubjektív élmények, szubjektív benyomások az egész regényen át erősebb hangsúlyt kapnak, mint a döntő események. Ezt a színezetet támasztja alá a regény vallomás-jellege is. Az író önmagáról vall, önmaga élményeiből bontakoztatja ki a Tanácsköztársaság eseményeit. Ez egyrészt végtelenül vonzóvá, lebilincselővé teszi a regényt. Az olvasó is benne érzi magát az események sodrában, a szemtanúval együtt éli át a